

DOI: 10.33270/03253601.9

УДК 343.95:343.72:004.738.5

КРИЖЕВСЬКИЙ Андрій*

кандидат юридичних наук, докторант науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9646-1359>;

БРИСКОВСЬКА Оксана

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-6902-9969>

Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи в мережі Інтернет

Анотація. Актуальність тематики полягає в тому, що інтернет-шахрайства, вчинені організованою злочинною групою, за наслідками є тяжчими та небезпечнішими злочинами, оскільки мають тривалий характер, вчиняються в особливо великих розмірах, мають детальну підготовку й розподіл ролей. Протидіяти цьому та розпізнати злочинні вияви можливо лише за умови встановлення соціально-психологічного портрета особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої злочинної групи, через критичне мислення шляхом обізнаності суспільства із сучасними шахрайськими схемами, які будують відповідно до нагальних потреб сьогодення. Умови інтернет-простору через спілкування онлайн з потенційною жертвою, вразливість і тривожність громадян під час війни, скрутне матеріальне становище дають змогу учасникам організованої злочинної групи вигадувати різні шахрайські схеми із заволодіння коштами, майном, цінностями інших осіб. Це становить серйозну загрозу для безпеки громадян і може призвести до серйозних фінансових втрат. Метою статті є дослідження особливостей соціально-психологічної характеристики осіб, які вчиняють шахрайства у складі організованої злочинної групи в інтернет-просторі. Практичне значення статті полягає в тому, що встановлення типового соціально-психологічного портрета інтернет-шахрая, який вчиняє шахрайство в складі організованої групи, є підґрунтям для вдосконалення не лише методів розслідування таких злочинів, а і їх профілактики й організаційних заходів з протидії. Узагальнена характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи, надає можливість визначити ефективні шляхи викриття та вдосконалити методи виявлення з її оточення осіб, серед яких слід відстежувати членів організованої злочинної групи. Наукова новизна полягає у встановленні соціально-психологічної характеристики особи шахрая як учасника організованої злочинної групи, що вчиняє шахрайства в мережі Інтернет. Узагальнена соціально-психологічна характеристика особи інтернет-шахрая як учасника організованої злочинної групи уможливить складення соціально-психологічного портрета за видом вчиненого інтернет-шахрайства й обрати ефективні шляхи викриття кола осіб такої групи.

Ключові слова: шахрайство; соціально-психологічний портрет; особа злочинця; інтернет-мережа; інтернет-шахрай; маніпуляція; електронно-обчислювальна техніка.

Історія статті:

Отримано: 23.01.2025

Переглянуто: 18.02.2025

Прийнято: 31.03.2025

Рекомендоване посилання:

Крижевський А., Брисковська О. Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи в мережі Інтернет. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 80–89. DOI: 10.33270/03253601.9

*Відповідальний автор

© Крижевський А., Брисковська О., 2025

Вступ

В умовах збройної агресії рф українці стали вразливішими та емоційно виснаженими, на що й реагують зловмисники, використовуючи актуальні проблеми суспільства у своїх шахрайських схемах. В Україні зросла активність шахрайств із використанням електронно-обчислювальної техніки. Географія інтернет-шахрайства в умовах воєнного стану широка й охоплює всі області країни. Користуючись ситуацією в державі та складним становищем громадян, злочинці адаптували шахрайські схеми під сьогодення та ошукували людей, прикидаючись банками чи обіцяючи фінансову допомогу від імені держави, міжнародних і благодійних організацій (Ilchenko, 2023). Для шахрайських дій створюють кол-центри, фейкові магазини, винаймають офіси, квартири. Вигадують обманні пропозиції щодо евакуації з небезпечних регіонів, збору коштів для військових, оголошень про зникнення рідних або їх потрапляння в полон і навіть фальшиве волонтерство.

Організована злочинність в Україні за нетривалий період пройшла шлях від розрізнених груп до інтелектуально й технічно забезпечених, добре законспірованих злочинних спільнот, що вчиняють шахрайства за допомогою електронно-обчислювальної техніки в інтернет-просторі. Правильне судження про людину загалом можливе лише на підставі всіх її ознак і виявів, співвідношення соціально позитивних і соціально негативних рис. Проте в будь-якому разі особі злочинця притаманна деформація моральних переконань, життєвих поглядів, інтелектуальних та емоційно-вольових рис. Морально-психологічні особливості особи злочинця перебувають у діалектичному зв'язку з її соціальними властивостями, їх слід розглядати в цій єдності (Moiseienko, 2020).

Шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки організованою злочинною групою не вчиняють одноразово, її створюють для систематичної протиправної діяльності шляхом навмисних оманливих дій або зловживання довірою для отримання вигоди, майна, грошей, або послуг.

Матеріали та методи

Окреслені питання досліджували не лише опрацюванням наукових надбань учених і статистичних даних, а й вивченням кримінальних проваджень, аналізом результатів анкетування та інтерв'ювання працівників поліції. У науковій статті використано цілісну й узгоджену систему методів, що дала змогу проаналізувати предмет дослідження, зокрема серед загальнонаукових методів наукового пізнання було використано: метод дедукції, індукції, аналізу, класифікації та систематизації. Теоретичною основою роботи стали праці вітчизняних дослідників, присвячені

психологічним, соціальним, соціально-психологічним характеристикам злочинців, а також особам, які вчиняли злочини в мережі Інтернет та особам, які є членами організованих злочинних груп. Попри значний внесок вітчизняних науковців у вивчення окресленої проблематики, наукові праці висвітлювали загальні аспекти вчинення інтернет-шахрайства та загальну характеристику інтернет-шахрая, однак як окреме дослідження з вивчення та виявлення особливостей соціально-психологічної характеристики осіб, які вчиняють шахрайства у складі організованої злочинної групи в інтернет-просторі з використанням електронно обчислювальної техніки, проведено та розглянуто не було.

Результати й обговорення

Шахраям притаманні розвинута фантазія, хитрий розум, акторські здібності, уміння орієнтуватися в складних обставинах, використовуючи їх на свою користь, а також переконувати та наполягати на реалізації злочинного задуму (Kuriata, 2020). До характерних психологічних рис особи шахраїв належать: не лише хист до переконання, а й уміння викликати довіру завдяки симпатії, страх і повагу – за допомогою сили ілюзії; гнучкість і адаптивність; вміння опрацьовувати інформацію, швидко реагувати на її зміну; вміння планувати, обдумувати та моделювати все до дрібниць; знижена тривожність; схильність до ризику; високе самовладання, терпіння та витримка тощо (Kuzmenko, 2024).

Єдальною основою будь-якого шахрайства є вплив на емоційну сферу потенційної жертви як в офлайн, так і онлайн середовищі. Шахраї вміло перевтілюються для встановлення контактів з різними типами людей, обираючи певні манери поведінки, вміють вчасно реагувати у швидкозмінній обстановці, володіють навичками самопрезентації, зацікавлення собою, привертання уваги людей, входження до них у довіру, створення враження приємної, поважної, надійної, потрібної людини, якій можна довіряти.

Під час вчинення шахрайства офлайн зловмисники використовували психологічний вплив шляхом сугестивного методу, оскільки безпосередньо контактували з жертвою не лише через надану інформацію, а й емоційно через слова, тембр голосу, міміку, жести, впливаючи на беззаперечне сприйняття оманливої інформації навіть зі зниженою аргументацією, незалежно від волі й думок жертви впливали на її рішення. Шахрайство пов'язуються з такими наскрізними ознаками, як уведення в оману (обман, брехня, обіцянка, дана без будь-якого наміру її виконання, замовчування, інші шахрайські заходи тощо) та заволодіння через це чужим майном (правом на майно) (Chaika, 2023).

Під час онлайн шахрайства зловмисники впливають на людей через: бажання до легкої

наживи, жадібність; емоційну складову (співчуття, прагнення допомогти, розпач, страх, бажання виправити ситуацію); довірливість; невміння, неосвіченість або/чи неухважність у користуванні інтернет-ресурсами.

До інструментів для вчинення шахрайств з використанням електронно-обчислювальної техніки слід віднести комп'ютерну техніку, мобільні та інші універсальні пристрої, за допомогою яких зловмисники збирають, отримують або переглядають індивідуальні дані, мережа Інтернет (Bryskovska, & Helemei, 2023). Сьогодні шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки вчиняються за допомогою мережі Інтернет, яка є провідником злочинності (Brooks, 2018). Інтернет-шахрайство, на думку фахівців (В. Шевченко та Ю. Шуляк (2018), Т. Коршикова (2021), І. Метельський (2022), Т. Романенко (2020), С. Чернявський (2010) та ін.), є різновидом традиційного шахрайства й передбачає заволодіння чужим майном або набуття права на майно шляхом обману та зловживання довірою, його вчиняють із використанням мережі Інтернет, що надає доступ до різноманітних інформаційних ресурсів (Bryskovska, 2020).

До основних ознак інтернет-шахрайства, що приваблюють зловмисників можна віднести: 1) високу латентність; 2) широкий спектр способів шахрайства (пов'язаних із різноманітністю послуг у мережі Інтернет); 3) глобальний характер (на противагу фізичному, безмежний інформаційний простір, що не має кордонів і обмежень); 4) складність у виявленні та запобіганні (Cherniavskiy, 2010).

Вивчивши судові рішення Єдиного державного реєстру судових рішень з категорії кримінальних правопорушень проти власності, а саме шахрайство, ми дійшли висновку, що за останні п'ять років збільшилася кількість заволодіння чужим майном шляхом обману та незаконних операцій через мережу Інтернет з використанням електронно-обчислювальної техніки організованою групою, що створена для регулярної протиправної діяльності. Вчинення інтернет-шахрайств організованою злочинною групою – це небезпечніший злочин, оскільки вчиняється за попередньою підготовкою з детальним розподіленням ролей і мають тривалий характер.

Порівняно низький ризик бути притягнутим до кримінальної відповідальності, висока латентність, легкий успіх, конфіденційність користувачів породжує відчуття безкарності вчинення шахрайств у мережі Інтернет, створює атмосферу всюдозволеності, що надалі сприяє розвитку й поширенню суспільно небезпечних намірів. Для дотримання правопорядку доцільно забезпечити стабільну та безпечну діяльність суспільних відносин для належного функціонування держави, її структур, громадських формувань і громадян (Kobzar, 2024). Ключовою особливістю підтримання правопорядку в державі є забезпечення

законності, захисту й охорони прав і свобод людини та громадянина (Duchek, Vluiko, & Vakarov, 2024). А тому вивчення соціально-психологічного портрета інтернет-шахрая організованої злочинної групи сприятиме ефективності протидії цим злочинним проявам і підтримання стабільності правопорядку, відчуття безпеки й захищеності громадян від шахрайських посягань. Щодо психологічного портрета шахрая, то зазвичай спрацьовує такий стереотип, що це людина з неблагополучної сім'ї, якій продемонстрували модель легкого заробітку шляхом обману, що й стало прикладом для наслідування. Однак відомі випадки, коли діти схильні до обману ще змалку й надалі це проявляється в її інтелектуальних здібностях. Тому шахраями можуть бути особи з будь-яких родин, але з наявними ознаками авторитарного батьківського стилю виховання або неприйняття. Такі особи бажають домогтися автономності та незалежності, шукаючи легкого збагачення не завжди чесним шляхом. Вони потрапляють у референтні групи, піддаючись негативному впливу, вчиняючи кримінальні правопорушення в складі групи. Молода особа, яка потрапила в організовану злочинну групу, підпадає під вплив старших учасників групи, а саме під маніпуляції (Saveliuk, 2023):

Під час складання психологічного портрета властивими рисами для інтернет-шахрая слід вважати: схильність до авантюризму, рішучість, знижена тривожність, терпимість, обережність, самоконтроль у різних ситуаціях, уважність, планованість, внутрішня організованість, інтелектуальність, емпатійність (уміння поставити себе на місце іншої людини, здатність відчувати внутрішній світ жертви й розуміти її психічні стани), інтуїтивність, розвинена уява, вміння викликати довіру, вбачати слабкі сторони жертви, прогнозувати поведінку та застосовувати способи маніпуляції (Bryskovska, 2020).

Вчинення шахрайства під час спілкування телефоном потребує спеціальних умінь і навичок зловмисника для швидкого орієнтування у швидкоплинній обстановці та впевненого переконливого спілкування з потенційною жертвою. Наприклад, у м. Запоріжжі працівники шахрайського офісу (штат працівників – близько 100 осіб) виманювали в громадян CVV-коди, номери карток, пін-коди тощо. Для цього вони використовували психологічні методи впливу в разі виникнення різних ситуацій під час спілкування з жертвою та діяли за інструкцією. Крім того, щомісяця всі працівники кол-центру проходили тренінги, отримували інструкції для спілкування з клієнтами, перекладені чотирма мовами. Щодня кожен працівник здійснював близько сотні таких дзвінків. Отриману інформацію використовували для викрадення грошей із банківських карток потерпілих (Cyber police shut...).

Вітчизняні науковці п'ять років тому, досліджуючи особу інтернет-шахрая, дійшли висновку, що «більшість комп'ютерних злочинців не мають кримінального минулого, майже ніхто з обвинувачених інтернет-шахраїв на обліках не перебував» (Kuriata, 2018; Prudka, 2018; Taran, 2019), однак сьогодні зросла кількість інтернет-шахрайств, які вчиняють засуджені, що відбувають покарання, з місць позбавлення волі. Наприклад, четверо засуджених за особливо тяжкі злочини, перебуваючи в ДУ «Стрижавська виправна колонія № 81», організували шахрайську діяльність. Їм допомагали шість спільників на волі з Вінницької, Житомирської та Чернівецької областей. Шахраї мали чітко відпрацьовану схему, на якій заробляли майже 100 тис. грн за день. Крім давно відомих схем продажу товарів, яких немає в наявності, шахраї винайшли нові, прибуткові способи наживи. Вони створювали підроблені акаунти військових у соцмережах. Користуючись ними, зловмисники розміщували оголошення, що нібито можуть допомогти звільнити родичів із полону або розшукати на фронті безвісти зниклих захисників. Крім того, «продавали» українцям, зокрема й військовослужбовцям, техніку та генератори для фронту, зазначаючи занижену ціну. Спільникам на волі, зловмисники надавали вказівки про способи виманювання грошей. Жінки знайомилися з військовими в соціальних мережах та просили в них кошти. Потребу в грошах пояснювали допомогою родичам, хворим дітям та іншими проблемами (Prisoners caught red-handed..., 2023). Зосередимо увагу й на інших прикладах вчинення шахрайств з місць позбавлення волі, зокрема засуджені особи, що відбувають покарання в ДУ «Катеринівська виправна колонія № 46», створили групу, до складу якої входило три особи, діючи умисно, з корисливих мотивів, повторно, за попередньою змовою між собою, використовували кілька шахрайських способів. Найпоширеніші з них такі:

«Алло, впізнав? Можеш позичити грошей», називаються знайомим або двоюрідним братом на поширене ім'я, просять позичити кошти, вказують картковий рахунок і незаконно заволодівають грошима громадян, чим завдають їм майнової шкоди¹;

під приводом продажу-здачі житла в оренду, після здійснення його передоплати, не маючи реального наміру та можливості виконати зазначені зобов'язання, організована група незаконно заволоділа грошовими коштами. Використовуючи інші шахрайські способи, зокрема, скориставшись розміщенням на вебсайті «OLX» оголошенням про здачу житла в оренду

під профілем на ім'я «ОСОБА_18», під час телефонної розмови шляхом введення в оману потерпілого, повідомивши йому неправдиві відомості про намір здати житло в оренду після здійснення ним передоплати, не маючи реального наміру та можливості виконати зазначені зобов'язання, незаконно заволоділи грошовими коштами на суму 1,5 тис. грн, що потерпілий переказав на банківську картку емітовану АТ «Універсал банк», яку самостійно та завчасно оформили для подальшого доступу до коштів, отриманих злочинним шляхом, чим завдали потерпілому майнової шкоди на окреслену вище суму²;

повідомлення від шахраїв, що «близький родич потрапив у біду й необхідно переказати певну суму коштів для надання йому допомоги». Шахраї телефонували на мобільні телефони потерпілих, називалися працівниками правоохоронного органу та повідомляли їм, що її близький родич перебуває у відділі поліції й те, що необхідно переказати певну суму коштів за не притягнення їх до кримінальної відповідальності³. За допомогою відкритих даних мережі Інтернет вони добивали фізичних осіб похилого віку, яких шляхом обману співучасники вводили в оману, називаючись працівниками поліції. Організатор і керівник створеної організованої групи, діючи в її інтересах, добивав учасників із кола знайомих і довірених осіб, які володіють відповідними особистісними характеристиками, навичками та вмінням вести бесіду, справляти враження доброї та порядної людини для вчинення злочинів групою осіб, розподіливши між ними ролі⁴ (Prisoners caught red-handed..., 2023).

Окреслені шахрайські схеми вчиняють не лише зловмисники з місць позбавлення волі, а й інші особи, які ще не потрапляли в поле зору правоохоронців і не мали судимості⁵. Спільними особистісними ознаками осіб, які вчиняють зазначені шахрайства, є такі: особи мають повну середню освіту, чоловіки, не працюють, здебільшого неодружені, за національністю як українці, так і особи без громадянства, міські жителі, переважно з не благополучних сімей,

¹ Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 29 лют. 2024 р. Справа № 572/3085/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117731017>

² Вирок Костопільського районного суду Рівненської області від 29 лют. 2024 р. Справа № 572/3085/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117731017>

³ Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 3 верес. 2024 р. Справа № 759/12992/24. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121400149>

⁴ Вирок Київський районний суд м. Одеси від 31 серп. 2024 р. Справа № 947/27782/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120775949>

⁵ Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 3 верес. 2024 р. Справа № 759/12992/24. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121400149>

діють організованою групою, мають артистичні здібності, можуть міняти голос, заплакати, показати високу емоційну стурбованість та занепокоєння, швидко реагують у разі ситуативної зміни в розмові, наполегливі, з повною відсутністю моральних принципів, жагою до наживи, підпадають під вплив і заохочення членів організованої злочинної групи для отримання їх схвалення та завоювання до себе їх прихильності.

Шахраї з продажу автомобілів у мережі Інтернет створювали видимість здійснення підприємницької діяльності, пов'язаної з доставленням, розмитненням і подальшим продажем автомобілів з Європи за зниженою ціною. Вони вводили в оману значну кількість осіб, зацікавлених у таких послугах, та надалі незаконно привласнювали їх кошти, витребуваючи за послуги передоплату. Умисел членів організованої групи був спрямований на систематичне вчинення тотожних злочинних дій щодо незаконного обороту на свою користь чужих грошових коштів¹. До особистісних ознак таких шахраїв належать: це чоловіки, мають середню освіту, не працюють, не судимі та здебільшого не одружені або розлучені, міські жителі, вміють слухати, впевнені, респектабельні, спілкуються легко й не вимушено, вміють викликати довіру до себе, сангвініки, демонструють задоволення життям та вміння вирішувати будь-які питання.

Індивідуальні особливості зловмисників, які вчиняють шахрайства для отримання реквізитів банківських карток громадян, відрізняються від зазначених вище лише тим, що до складу злочинної групи входили й жінки, оскільки їхній голос здавався потерпілим переконливішим під час телефонних дзвінків нібито від працівників банку. Шахраї застосовували таку комбінацію: під час першого телефонного дзвінка використовували голос чоловіка, який інформував потерпілих про несанкціоновану спробу заволодіння коштами з їх банківської карти, а після залишення начебто «телефонних номерів банку» потерпілому пропонували зателефонувати, або повідомляли, що через кілька хвилин їм зателефонують працівники банку, тоді вже залучали жінку, яка дізнавалася реквізити банківських карток та пін-коди².

¹ Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 20 верес. 2024 р. Справа № 686/25552/24. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121766720>

² Вирок Київського районного суду м. Харкова від 12 верес. 2024 р. Справа № 953/1474/24 Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121549287>; Вирок Київський районний суд м. Харкова від 15 серп. 2024 р. Справа № 953/5924/23. Єдиний державний реєстр судових рішень: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121023619>

Нині, коли популярності набрала криптовалюта, важливо, що інтерне-шахраї розвивають свої навички, стежачи за прогресом. Криптовалюту також можна викрасти за допомогою інтернет-шахрайства. Кожна схема будується на довірі жертви. Якщо шахрай здобув довіру жертви, він вдається до наступного кроку – переконує особу, щоб вона переказала криптовалюту на гаманець та зазначила особисту інформацію. За таких обставин власник криптовалюти може втратити всі наявні кошти. Шахраї викрадають цифрові активи власників шахрайським шляхом (Vozniuk, et al., 2020). Соціально-психологічна характеристика таких шахраїв полягає в тому, що це особи, які вміють викликати довіру, мають знання в цій сфері, надзвичайно переконливо спілкуються з жертвою. Можуть видавати себе за відомих людей, створюючи підроблені акаунти, за незначний аванс пропонують підвищений прибуток, або видають себе за відомих лідерів думок, рекламують нові акції з криптовалютою та нові можливості. Шахрайства з криптовалютою є різних типів і форм, а їх чисельність кожного року збільшується (Vozniuk, & Tytko, 2020).

За результатами вивчення 100 судових рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень нами було встановлено, що жінки вчиняють інтернет-шахрайства в 6,2 раза менше ніж чоловіки.

Шахрайські дії, які вчиняють жінки, що мають незакінчену середню або повну середню освіту, неодружені, не працюють, не судимі, характерні для таких способів, як *продаж через інтернет товарів, яких немає в наявності (одяг, пральні засоби тощо)*, хоча зазначені шахрайські дії можуть вчиняти й чоловіки, які продають транспортні засоби, інструменти для ремонту, будівельні матеріали тощо.

Вид шахрайства, до якого залучають жінок, це *імітування роботи фінансової установи, зокрема можливості швидкого отримання фінансових кредитів без будь-якої застави, довідки про доходи або поручительства, спонукання громадян (клієнтів) під приводом сплати так званих страхових внесків, а в подальшому інших «обов'язкових переказів» до внесення особистих грошових коштів на визначені розрахункові рахунки, відкриті в банківських установах, здійснення контролю та перевірки фактів внесення коштів потерпілими на зазначені банківські рахунки та заволодіння ними на кінцевому етапі вчинення злочину.*

Такі прийоми та методи було умовно поділено на два етапи:

Перший етап полягав у зацікавленості та залученні потенційних клієнтів фінансових відносин шляхом поширення рекламної продукції серед населення через друковані медіа та публікації інформації на сайтах всесвітньої мережі Інтернет, яка містила неповні й

неправдиві відомості та вводила в оману громадян щодо послуг, які надавалися так званими суб'єктами підприємницької діяльності.

Другим етапом й основним інструментом обману було імітування роботи фінансової установи, зокрема можливості швидкого отримання фінансових кредитів без будь-якої застави, довідки про доходи або поручительства, спонукання залучених громадян (клієнтів) під приводом сплати так званих страхових внесків, а в подальшому інших «обов'язкових переказів» до внесення особистих грошових коштів на визначені розрахункові рахунки, відкриті в банківських установах, здійснення контролю та перевірки фактів внесення коштів потерпілими на вказані банківські рахунки та заволодіння цими коштами на кінцевому етапі вчинення злочину¹.

Індивідуальні особливості цих жінок полягають у тому, що вони мають вищу освіту, не працюють, не судимі, заміжні, на утриманні можуть мати неповнолітніх дітей та/або батьків непрацездатного віку.

Ще одним видом шахрайської діяльності жінок є *можливість внесення неправдивих відомостей в офіційні документи на користь третіх осіб*. Такі жінки мають вищу освіту, не судимі, розлучені та/або вдови, мають однакове співвідношення до заміжніх, працюють землевпорядниками, офісними працівниками або на керівних посадах. Наприклад, начальниця архівного відділу Луцької райдержадміністрації видала архівну справу для внесення в одне з рішень сесії Гіркополонківської сільської ради минулих років неправдивих відомостей щодо передачі в приватну власність земельної ділянки в с. Оздів для будівництва індивідуального житлового будинку, а інша працівниця додрукувала на друкарській машинці текст щодо безоплатної передачі земельної ділянки в приватну власність².

Вивчивши та проаналізувавши 100 судових рішень Єдиного державного реєстру судових рішень з категорії кримінальних правопорушень проти власності – шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки за 2019–2024 роки, встановили, що за гендерною ознакою із зазначеної кількості судових рішень такі злочини вчинили 14 жінок. На види вчинення шахрайства жінками з використанням електронно-обчислювальної техніки впливає не лише класичний мотив, можливість, засіб, а й обізнаність у тій сфері, яку використовують зловмисники для вчинення шахрайських дій.

Висновки

Інтернет-шахрайства у складі організованих злочинних груп у переважній кількості 80 % вчиняють чоловіки. На жінок припадає 20 %.

Простежується залежність виду вчиненого інтернет-шахрайства від освіти зловмисників незалежно від статі.

Жінки, які вчиняють шахрайства з продажу неіснуючого товару, здебільшого мають незакінчену середню або повну середню освіту, незаміжні, не працюють, не судимі, містяни.

Жінки, які мають вищу освіту, вчиняють шахрайства у складі організованої злочинної групи, що складається із жінок, які здебільшого не судимі, працюють на керівних посадах, офісними працівниками, незаміжні, мають однакове співвідношення до заміжніх. Види вчинених ними інтернет-шахрайств такі: внесення неправдивих відомостей в офіційну документацію на майнову користь третіх осіб, імітування роботи фінансової установи з отримання фінансових кредитів без будь-якої застави, довідки про доходи або поручительства, спонукання залучених громадян (клієнтів) під приводом сплати так званих страхових внесків, а в подальшому інших «обов'язкових переказів» і заволодіння цими коштами на кінцевому етапі вчинення злочину, інші подібні інтернет-шахрайства.

Організовані злочинні групи з вчинення інтернет-шахрайства, що складаються із засуджених чоловіків, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, використовуючи смартфони, за попередньою змовою між собою, застосовують такі шахрайські способи: як раптовий дзвінок від нібито давнього знайомого з проханням позичити гроші, надсилання повідомлення, що близький родич у біді й необхідно переказати певну суму для надання йому допомоги, здача в оренду відсутнього житла. Такі шахраї-чоловіки здебільшого мають середню освіту, не працюють, судимі або перебувають у місцях позбавлення волі, не одружені або розлучені, за національністю як українці, так і особи без громадянства, діють організованою групою, містяни.

Також існують змішані організовані злочинні групи, до складу яких входять чоловіки та жінки. Ці групи вчиняють інтернет-шахрайства переважно для отримання реквізитів банківських карток громадян. Такі шахрайські схеми передбачають безпосереднє спілкування зловмисника з потерпілим. Тому для посилення довіри потерпілого шахраї використовували певну комбінацію, зокрема розподіляли ролі так, щоб під час першого телефонного дзвінка спілкувався з потерпілим чоловік, який повідомляв йому про несанкціоновану спробу заволодіння коштами з його банківських рахунків, а через кілька хвилин потерпілому телефонувала жінка, яка, представ-

¹ Вирок Личаківський районний суд м. Львова від 7 черв. 2021 р. Справа № 463/5099/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97464523>

² Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 21 лист. 2014 р. Справа № 0308/14677/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41804342>

ляючись працівником банку, дізнавалася всі дані банківських карток.

До особистісних ознак таких шахраїв належать: це чоловіки, за національністю як українці, так і особи без громадянства, мають закінчену середню або спеціальну середню освіту, не працюють, не судимі та здебільшого не одружені або розлучені, містяни.

З-поміж суспільно спрямованих якостей інтернет-шахрая слід виокремити егоцентризм, зневагу до інтересів і думок інших людей, відсутність жалю до жертви (через відчуття віртуальності), легкість встановлення соціальних контактів, гнучкість у спілкуванні. В умовах анонімності інтернет-шахрай відчуває можливість безкарно вчиняти негативні вчинки, водночас відсутність ефективних механізмів осуду посилює це бажання.

Забезпечення безперервної просвітницької роботи, охоплюючи всі соціально-демографічні верстви населення, через медіа (соціальні мережі,

сайти, пресу, радіо, телебачення, смс-повідомлення тощо), бесіди, лекції (працівникам на підприємствах, в установах, організаціях, студентам і учням в освітніх закладах, пенсіонерам, соціально незахищеним верствам населення за місцем проживання тощо) про ознаки інтернет-шахрайств, злочинні схеми, створені шахраями, характерні особливості їх поведінки та спілкування з жертвами є ефективними засобами профілактики інтернет-шахрайств (Bryskovska, 2023). Своєчасно оновлена інформація про особливості поведінки шахраїв і криміногенні ситуації-пастки, які вони створюють для вчинення злочинних посягань, виявлення схем аферистів у мережі Інтернет, поради щодо протидії цим злочинам також можуть істотно вплинути на зменшення рівня таких кримінальних правопорушень.

References

- [1] Brooks, G. (2018). Internet Fraud. *The SAGE Encyclopedia of the Internet*. B. Warf (Eds.). DOI: 10.4135/9781473960367.n144
- [2] Bryskovska, O.M. (2020). Socio-psychological characteristics of a person who commits fraud on the Internet. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(114), 70-78. DOI: 10.33270/01201141.70
- [3] Bryskovska, O.M. (2023). Certain types of financial fraud using the Internet in martial law. *Crime and counteraction to it in wartime: global, regional and national dimensions: Scientific and practical conference*. (pp. 46-49). Vinnytsia: KhNUVS.
- [4] Bryskovska, O.M., & Helemei, M.O. (2023). Peculiarities of committing fraud on the Internet under martial law. *Kyiv Law Journal*, 3, 174-180. DOI: 10.32782/klj/2023.3.25
- [5] Chaika, I.M. (2023). *Criminological characteristics and prevention of fraud in Ukraine* (Doctoral dissertation, Kropyvnytskyi, Ukraine).
- [6] Cherniavskiy, S.S. (2010). Internet fraud as an object of research in legal sciences. *Counteraction to crime in the field of intellectual property and computer technologies by internal affairs bodies: status, problems and solutions: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 100–103.). Donetsk: DYU LDUVS.
- [7] Cyber police shut down fraudulent call center with weekly turnover of 3 million hryvnias. *Site "Cyber Police of Ukraine"*. (n.d.). Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-prypynyladiyalnist-shaxrajaskogo-call-czentru-zi-shhotyzhnevym-obigom-u--miljony-gryven-6263>
- [8] Duchek, O., Vluiko, O., & Vakarov, V. (2024). Law enforcement activities under the legal regime of martial law in Ukraine: features of implementation. *Scientific Bulletin of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine*, 1, 43-51. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.43-51
- [9] Ilchenko, L. (2023). The most common fraud in Ukraine during the war was online sales. *Site "Economic Truth"*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/9/705242/>
- [10] Kobzar, O. (2024). The concept and characteristics of law and order: theoretical and legal analysis. *Problems of law enforcement and educational activities*, 1, 6-11. DOI: 10.59226/3041-1971.1.2024.6-11
- [11] Korshykova, T.V. (2021). *Investigation of fraud committed using electronic computing technology* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [12] Kuriata, L.L. (2018). Forensic characteristics of a person who commits fraud. *Current problems of forensics and forensic expertise: Inter-house scientific and practical conference* (pp. 239-241.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/9572>
- [13] Kuriata, L.L. (2020). Forensic "portrait" of a criminal who commits fraud under the pretext of preaching beliefs and performing religious rites. *Legal Science*, 2(104), 378-384. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.42

- [14] Kuzmenko, A.S. (2024). Characteristics of persons who commit criminal offenses in the tourism sector. *Legal Journal of Donbas*, 3(88), 39-44. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-39-44
- [15] Metelskiy, I. (2022). Peculiarities of Internet fraud in the period. *Current problems of jurisprudence*, 3(31), 183-187. DOI: 10.35774/app2022.03.183
- [16] Moiseienko, V. (2020). Characteristics of a criminal who commits criminal offenses in the sphere of economic activity. *Legal Science*, 1(103), 40-49. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.06
- [17] Nearly half a million hryvnias stolen: cyber police expose group of criminals operating under SIM card reissuance scheme. "Site Cyber Police of Ukraine". (n.d.). Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/news/pryvlasnyly-blyzko-piv-miljona-gryven-kiberpolicziya-vykryla-grupu-zlovmysnykiv-yaki-diyaly-za-sxemoyu-perevypusku-sim-kart-6582/>
- [18] Prisoners caught red-handed extorting money from military personnel in Vinnytsia. (2023). Site "My Vinnytsia". (n.d.). Retrieved from <https://www.myvin.com.ua/news/18174-na-hariachomu-spiimaly-uviaznenykh-iaki-vymaniuvaly-hroshi-u-viiskovykh-ta-ikhnikh-rodychiv>
- [19] Prudka, L.M. (2018). Psychological features of fraud on the Internet. *South Ukrainian Law Journal. Counteraction to crime: problems of practice and scientific and methodological support*, 2, 31-33. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/2/10.pdf
- [20] Romanenko, T.V. (2020). The state of scientific research on the problems of fraud investigation using electronic computing technology. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs* Issue E.O. Didorenko, 3(91), 286-294. DOI: 10.33766/2524-0323.91.286-294
- [21] Saveliuk, N. (2023) Psychology of deception. Site "Suspilne Ternopil". (n.d.). Retrieved from <https://suspilne.media/ternopil/653010-psiologia-obmanu-ak-pracuut-sahrajski-shemi/>
- [22] Shevchenko, V.V., & Shuliak, Yu.L. (2018). Theoretical and legal features of committing illegal criminal operations using computer technologies. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(8), 3, 80-83. DOI: 10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5727
- [23] Taran, T.H. (2019). *Preventing fraud committed by women in Ukraine* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [24] Vozniuk, A., & Tytko, A. (2019). Cryptocurrency: present-day challenges and prospects of development. *Economic Annals-XXI*, 176(3-4), 49-55. DOI: 10.21003/ea.v176-05
- [25] Vozniuk, A.A., Savchenko, A.V., Tarasevych, T.Y., Dudorov, O.O., & Klymenko, O.A. (2020). Electronic Money and Payments as Means of Committing Crimes. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 9(4), 150-159. DOI: 10.36941/ajis-2020-0069

Список використаних джерел

- [1] Brooks G. Internet Fraud. *The SAGE Encyclopedia of the Internet* / B. Warf (Eds.). 2018. DOI: 10.4135/9781473960367.n144
- [2] Брисковська О. М. Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в мережі Інтернет. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 70–78. DOI: 10.33270/01201141.70
- [3] Брисковська О. М. Окремі види фінансового шахрайства з використанням мережі інтернет в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : матеріали наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 46–49.
- [4] Брисковська О. М., Гелемей М. О. Особливості вчинення шахрайства в мережі Інтернет в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 174–180. DOI: 10.32782/klj/2023.3.25
- [5] Чайка І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання шахрайству в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 296 с.
- [6] Чернявський С. С. Інтернет шахрайство як об'єкт дослідження правових наук. *Протидія злочинності у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій органами внутрішніх справ: стан, проблеми та шляхи вирішення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 12 листоп. 2010 р.). Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2010. С. 100–103.
- [7] Кіберполіція припинила діяльність шахрайського call-центру зі щотижневим обігом у 3 мільйони гривень. *Кіберполіція України* : [сайт]. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-prupnyla-diyalnist-shahrajnskogo-call-czentru-zi-shhotyzhnevym-obigom-u--miljony-gryven-6263>
- [8] Дучек О., Влуйко О., Вакаров В. Правоохоронна діяльність в умовах правового режиму воєнного стану в Україні: особливості реалізації. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 1. С. 43–51. DOI: 10.59226/2786-6920.1.2024.43-51

- [9] Ільченко Л. Найпоширенішим шахрайством в Україні під час війни стали продажі в Інтернеті. *Економічна правда* : [сайт]. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/10/9/705242/>
 - [10] Кобзар. О. Поняття та ознаки правопорядку: теоретико-правовий аналіз *Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності*. 2024 № 1. С. 6–11. DOI: 10.59226/3041-1971.1.2024.6-11
 - [11] Коршикова Т. В. Розслідування шахрайства, вчиненого з використанням електронно-обчислювальної техніки : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 255 с.
 - [12] Курята Л. Л. Криміналістична характеристика особи, яка вчиняє шахрайство *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 239–241. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/9572>
 - [13] Курята Л. Л. Криміналістичний «портрет» особи злочинця, який вчиняє шахрайство під приводом проповідування віровань та виконання релігійних обрядів. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 378–384. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.42
 - [14] Кузьменко А. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у туристичній сфері. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 39–44. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-88-39-44
 - [15] Metelskiy I. Features of Internet fraud during the pandemic COVID-19. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3 (31). С. 183–187. DOI: 10.35774/app2022.03.183
 - [16] Moiseienko V. Characteristics of a criminal who commits criminal offenses in the sphere of economic activity. *Legal Science*. 2020. No. 1 (103). P. 40–49. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.06
 - [17] Привласнили близько пів мільйона гривень: кіберполіція викрила групу зловмисників, які діяли за схемою перевипуску SIM-карт. *Кіберполіція України* : [сайт]. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/pryvlasnyly-blyzko-piv-miljona-gryven-kiberpolicziya-vykryla-grupu-zlovmysnykiv-yaki-diyaly-za-sxemoju-perevypusku-sim-kart-6582/>
 - [18] На гарячому спіймали ув'язнених, які виманювали гроші у військових у Вінниці. *Моя Вінниця* : [сайт]. 2023. URL: <https://www.myvin.com.ua/news/18174-na-hariachomu-spiimaly-uviaznenykh-iaki-vumaniuvaly-hroshi-u-viiskovykh-ta-ikhnikh-rodychiv>
 - [19] Прудка Л. М. Психологічні особливості шахрайства в мережі інтернет. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 31–33 URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/2/10.pdf>.
 - [20] Романенко Т. В. Стан наукових досліджень проблем розслідування шахрайств із використанням електронно-обчислювальної техніки. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3 (91). С. 286–294. DOI: 10.33766/2524-0323.91.286-294
 - [21] Савелюк Н. Психологія обману. *Суспільне Тернопіль* : [сайт]. 2023. URL: <https://suspilne.media/ternopil/653010-psihiologiya-obmanu-ak-pracuut-sahrajski-shemi/>
 - [22] Шевченко В. В., Шуляк Ю. Л. Теоретико-правові особливості здійснення незаконних злочинних операцій з використанням комп'ютерних технологій. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2018. № 4 (8). Т. 3. С. 80–83. DOI: 10.31435/rsglobal_ijitss/01062018/5727
 - [23] Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняються жінками в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 235 с.
 - [24] Vozniuk A., Tytko A. Cryptocurrency: present-day challenges and prospects of development. *Economic Annals-XXI*. 2019. Vol. 176. Issue 3–4. P. 49–55. DOI: 10.21003/ea.V176-05
 - [25] Vozniuk A. A., Savchenko A. V., Tarasevych T. Y., Dudorov O. O., Klymenko O. A. Electronic Money and Payments as Means of Committing Crimes. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2020. Vol. 9 (4). P. 150–159. DOI: 10.36941/ajis-2020-0069
-

KRYZHEVSKYI Andrii

PhD in Law, Doctoral Student of the Research Laboratory on Crime Prevention of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9646-1359>;

BRYSKOVSKA Oksana

PhD in Law, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow of the Research Laboratory on Crime Prevention of the Educational and Scientific Institute of Police Activities of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-6902-9969>

Socio-Psychological Characteristics of a Person who Commits Fraud as Part of an Organized Group on the Internet

Abstract. The relevance of the topic lies in the fact that Internet fraud committed by an organized criminal group is a more serious and dangerous crime in terms of consequences, as it is long-term in nature, is committed on a particularly large scale, has detailed preparation and distribution of roles. It is possible to counteract this and recognize criminal manifestations only by knowing the socio-psychological portrait of a person who commits fraud as part of an organized criminal group through critical thinking through public awareness of modern, existing, fraudulent schemes that are built in accordance with the urgent needs of today. Comfortable conditions of the Internet space for committing fraud using electronic computing equipment, through online communication with a potential victim, the vulnerability and anxiety of citizens during the war, and the difficult financial situation enable members of an organized criminal group to invent various fraudulent schemes to seize funds, property, and valuables of other people. This poses a serious threat to the safety of citizens and can lead to serious financial losses for citizens and the state. The purpose of the article is to identify and study the features of the socio-psychological characteristics of individuals who commit fraud as part of an organized criminal group in the Internet space and to consider urgent issues that require research on this topic. The practical significance of the article is that establishing a typical socio-psychological portrait of an Internet fraudster who commits fraud as part of an organized group provides a basis for improving not only the methods of investigating such crimes, but also their prevention and organizational countermeasures. A generalized characteristic of a person who commits fraud as part of an organized group makes it possible to determine successful ways of exposure and improve methods of identifying from his environment individuals among whom members of an organized criminal group should be sought. The scientific novelty lies in establishing the socio-psychological characteristics of the fraudster as a member of an organized criminal group that commits fraud on the Internet. This makes it possible to determine a generalized socio-psychological portrait of an Internet fraudster as part of an organized criminal group in accordance with the type of Internet fraud committed and will increase the effectiveness of the investigation of such crimes. These and other components are the basis for the conclusion that the generalized socio-psychological characteristics of an Internet fraudster as a member of an organized criminal group will provide an opportunity to compile a socio-psychological portrait by the type of Internet fraud committed and to choose effective ways to expose the circle of individuals of such a group. The established socio-psychological portrait of such an Internet fraudster is the basis for organizing measures to counter such crimes. The socio-psychological characteristics of the behavior of an Internet fraudster as part of an organized group are outlined, which will contribute to the ideal investigation and timely recognition of criminal manifestations.

Keywords: fraud; socio-psychological portrait; criminal personality; Internet network; Internet fraudster; manipulation; electronic and computing equipment.